

بررسی مقدار و کیفیت نفقه زوجه از منظر آیات و روایات

مرضیه محمدی¹

چکیده :

نفقه از مباحث حائز اهمیت حقوق زنان است که در دین اسلام در حیطه خانواده به این موضوع اهمیت ویژه ای داده شده است. ضرورت تالیف این مقاله از این جهت است که خداوند منان برای حفظ آرامش خانواده از یکسو پرداخت نفقه و فراهم کردن ما یحتاج زندگی زن را بر مرد واجب کرده است و از سوی دیگر زن را به اطاعت و تمکین از مرد در مسائل زناشویی توصیه میکند. مقاله حاضر با هدف بررسی مقدار و کیفیت نفقه از دیدگاه آیات و روایات است. نفقه می بایست متناسب با شان و جایگاه زن باشد و این مطالعات بر اساس مطالعات کتابخانه ای می باشد.

کلید واژه : نفقه ، خانواده ، زوج

¹ طلبه سطح سه رشته مشاوره خانواده با رویکرد اسلامی

مقدمه :

خانواده در جوامع اسلامی از ارکان مهم و اساسی می باشد که از دیدگاه محققان و روان‌شناختان تشکیل خانواده باعث تکامل روحی، تامین محبت، آرامش، ارضای غرایز جنسی، سلامت جسم، جان و بقای نسل می گردد و در اکثر خانواده های ایرانی زنان در بقای نسل و تربیت فرزندان بیشترین مشقت و سختی را تحمل می کنند و اداره خانه در امور داخلی منزل بر عهده زن می باشد. خداوند با در نظر گرفتن جایگاه حقیقی زن، حقوق ویژه های را برای او در نظر گرفته است و تامین هزینه های زندگی را بر عهده مرد قرار داده است. نفقه در ازدواج دائم تحت شرایطی بر مرد واجب می باشد که این وجوب نفقه زن را از دغدغه های مالی رهایی می بخشد تا بتواند با خیالی آسوده به حفظ کانون گرم خانواده خویش پردازد. نفقه عبارت است از مسکن، البسه، غذا و اثاث البیت که به طور متعارف باید با وضعیت زن متناسب باشد و خادم در صورت احتیاج او به واسطه مرض یا نقصان اعضاء و ...» آیا زن در نفقه پرداخت شده به او حق تملیکی دارد یا امتاعی؟ میزان نفقه چقدر است؟

1- مفاهیم

نفقه یک واژه عربی و اسم مصدر «انفاق» به معنی صرف کردن هزینه است. کلمه هم خانواده ی آن که در فقه و حقوق کاربرد دارد عبارت است از منفق برون مشکل و آن کسی است که مکلف به پرداختن نفقه دیگری است. {صادقی، زهرا، ۱۳۹۴، ص ۲۹}

الف) معنای لغوی نفقه : در لغت نامه ها و فرهنگ نامه ها ریشه ی لغوی واژه نفقه و تفاوت کاربرد آن با واژه های متعدد بیان شده که به نمونه هایی از آن اشاره میشود.

۱ در لسان العرب در مورد معنای انفاق در آیه شریفه « إذا
لأمسكتم خشية الإنفاق آمده است. (ابن منظور، سال 1375، ص
۳۵۷)

خشية الفناء و النفادة ترس از نیستی و تمام شدن أنفق
المال؛ مال را به مصرف رسانید. نفق، الزاد، ینفق نفقاً
تمام شد و النفقه آنچه هزینه شود جمع آن نفاق و نفقات است.»
در کتاب معجم مقاییس اللغة آمده است: «النون» والفاء
والقاف اصلاں صحیحان یدل أحدهما على انقطاع شيء وذهابه
والآخر على إخفاء شيء. حروف بن. ف. ق در ترکیب نفق بر دو
چیز دلالت میکند انقطاع و از بین رفتن چیزی مخفی نمودن چیزی
.

مورد اول، مثل عبارات نفقت الدابة نفوقاً مانت و نفق الشيء
که به معنای از دست دادن آن چیز است و انفق الرجل یعنی
نیازمند شد و آنچه نزدش بود از دست داد. (ابن فارس، 1363، ص
454)

در کتاب معجم متن اللغة در اشتقاق لغت نفقه دو احتمال آمده
است. یکی از ماده «نفوق به معنای فنا و نیستی و دیگری از
ماده «نفاق» به معنای رواج و رونق است که در ادامه
مینویسد معنای لغوی، نفقه آن مالی است که انسان به کسی
که تحت تکفل او است می پردازد. (رضا، 1377 ه ق، ص 97)

۴ در کتاب «القاموس الفقهي لغة واصطلاحاً» آمده است. النفقة
اسم من الإنفاق که جمع آن نفقات و نفاق میشود. چیزی است
که از درهما و مانند آن خرج میشود. چیزی است که انسان
برای عیال و خانواده اش خرج میکند. مالی است که واجب شد
مرد در قبال همسرش بپردازد تا اموری مثل طعام لباس مسکن

، حضانت و مانند آن را برای زوجه تأمین نماید. (سعدی ، 1408 ق، ص 357)

ه. راغب در مفردات الراغب الأصفهانی، مفردات، ص ۸۱۹) میگوید
نفق الشيء مضي و نقد انفاق کردن چیزی به معنای از دست رفتن
و نابودی آن است

نفقه: اسم است برای چیزی که انفاق میشود. همانگونه که
خداوند در قرآن می فرماید: «و ما أَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ (بقره
(۲) آیه (۲۷۰) وَلَا يُنْفِقُونَ نفقه » (توبه آیه ۱۲۱)

خلاصه ی بیان این که در معنای لغوی نفقه میتوان گفت «نفقه»،
دو معنا دارد: آنچه که انفاق و بخشش کنند.

آنچه صرف هزینه ی عیال و اولاد کنند هزینه زندگی زن و
فرزندان روزی و ما یحتاج معاش (دهخدا ، 1373، ص 673)

ب معنای اصطلاحی نفقه :

در اصطلاح نفقه از لحاظ شرع و قانون دارای تعاریفی است
که بطور جداگانه از دیدگاه فقه امامیه ، فقه عامه و حقوق
مورد قرار خواهد گرفت.

۱ نفقه از منظر فقهای امامیه

فقیهان شیعه غالباً به جای تعریف نفقه به بیان مصداقهای آن
پرداخته اند در ادامه به بیان دیدگاه جمعی از فقیهان شیعه
در این باره می پردازیم.

الف-در نفقه ۶ چیز واجب است که عبارت اند از طعام
و ادا م برنج خورش و نان) ، خدمتکار، لباس وسایل نظافت و
مسکن ضابطه در نفقه نیاز زوجه به موارد مذکور است که

متناسب با عرف دیار زوجه است.) (علامه حلی ، 1420 ه ق ، ص 29)

ب-نفقه ی زوجه ۸ مورد است:

طعام؛ اداام خورش متعارف اهل بلد زوجه؛ خدمتکار (در صورتی که زن دارای شرافت بوده و عرفاً امور چنین زنی به وسیله ی خدمتکار انجام میپذیرد و با به علت نیاز به خدمتکار جزء نفقه وی است هم چنین نفقه ی خدمتکار نیز به عهده ی شوهر است؛ لباس برای خود و خدمتکارش فراش که شامل زیرانداز، روانداز و فرش است؛ وسایل آشپزی و نوشیدن؛ وسایل نظافت مسکن (فاضل هندی ، 1405 ه ق ، ص 563 تا 568،)

2- نفقه از دیدگاه فقه عامه :

در ادامه به بیان دیدگاه برخی از فقهای عامه در تعریف نفقه می پردازیم .

یک نفقه عبارت است از طعام زوجه و خادمش (الکاسانی، 1394 ه ق، ص108)

دو نفقه از نظر شرع خوراک پوشاک و مسکن است . (ابن عابدین، 1421 ه ق ، ص 628)

سه نفقه عبارت است از «قوت» یعنی خوراکیها از نان و ... که قوت غالب است. و (ادام) به معنای روغن یا خورش و غیر اینها برحسب عادت اهل آن دیار لباس و مسکن. (الصاوی ، بی تا ، ص 910)

گوناگون مناطق و اموری شبیه آن رجوع می کند بیشتر فقها عناوین کلی نفقه را به طور مشترک مسکن لباس، غذا، اثاث خانه و خادم شمرده اند در ردیف اثاث خانه و سایل بهداشتی مورد نیاز نیز آمده است همان ص ۳۱۵ برای نمونه ر.ک: حسن بن یوسف الحلّی قواعد الحکام هزینه دارو و درمان در صورتی جزو نفقه است که مستلزم مخارج سنگین نباشد. (علا سوند، 1392، ص 250) در کمیت غذا معیار سیر کنندگی آن بوده و در کیفیت غذا لازم است به آنچه متعارف است مراجعه شود؛ یعنی غذایی که زن در آن شهر معمولاً می خورد و مضر به حالش نباشد. در مصادیق غذا بر مورد خاصی اصرار نشده بلکه از گوشت میوه جات و حتی نوشیدنیهای تفننی مثل چای - آنچه برای یک زن متعارف است - باید در نفقه وی لحاظ شود. (شیخ انصاری، 1377، ص 483 - 485) درباره مسکن معمولاً معتقدند ملکی یا اسیتجاری بودن آن به انتخاب مرد وابسته است. ولی خود خانه باید در شان باشد و زن میتواند بخواهد که مسکن او مستقل باشد؛ به این معنا که اگر در کل خانه کسان دیگری نیز زندگی میکنند باید اتاق مستقلی برای زن در نظر گرفته شود. (موسوی خمینی، 1384، ص 316)

استخدام خدمتکار نیز در دو صورت لازم است نخست آنکه زن به خدمتکار عادت داشته باشد؛ دوم هنگامی که زن به سبب بیماری به آن نیاز داشته باشد. (همان) به فتوای امام خمینی الله در همه موارد نفقه بهتر است به عرف و عادت مراجعه شود. دیگران نیز بر این مسئله تأکید داشته اند. (مروارید ، 1410 ه ق، ص 38)

ملاک نفقه :

درباره ملاک نفقه دو نظریه مطرح است شماری ملاک کمیت و کیفیت نفقه را وضعیت مرد و گروهی دیگر شان زن قرار میدهند اگر زن و شوهر از نظر وضعیت مالی و موقعیت خانوادگی و اجتماعی وضعیتی مشابه داشته باشند وضع هر کدام میتواند ملاک قرار گیرد و از این نظر مشکلی پیش نخواهد آمد ولی اگر تفاوتی در میان باشد باید دانست که شان و وضعیت کدام یک از مرد و زن ملاک قرار میگیرد فتوای مشهور فقها این است که ملاک وضعیت و شان زن است. (موسوی خمینی ، 1384 ، ص 315-316) شیخ طوسی معتقد است که ملاک حال زوج ا اگر مرد قادر (موسر) باشد باید برای زن توسعه داده نفقه بیشتری دهد و اگر توانایی مالی نداشته باشد (معسر) به اندازه وسعش به تأمین زن موظف است. (مروارید ، 1410 ه ق، ص 358)

محمد بن حسن الطوسی، المبسوط علی اصغر مروارید ، سلسلة الینابیع الفقهیة ، ج ۳۸ ، ص ۳۵۸ ایشان در کتاب خلاف برای هر دو وضعیت مقدار تعیین کرده اند. (در هر حال قدرت بر نفقه شرط صحت ازدواج نیست بلکه شرط وجوب انفاق است. (الحر عاملی ، 1372 ، ص 509-510) در صورت نپرداختن نفقه در ذمه مرد باقی میماند چه معیار حال زوج باشد و همان مقدار پرداخت نشده باشد چه معیار حال زوج باشد. (موسوی خمینی ، 1384 ، ص 315 - 316)]

نتیجه گیری :

به طور کلی نتیجه ی بررسی پژوهش در باب نفقه را میتوان چنین بیان کرد : نفقه در اصطلاح فقها عبارت از نیازها و

ما یحتاج ضروری مورد نیاز زندگی که منفق مکلف به تأمین آن برای منفق علیه زوجه با اقارب است. اصل وجوب نفقه به وسیله ی آیات روایات و اجماع به اثبات میرسد که مباحث مربوط به ماهیت نفقه - امتناعی بودن یا تملیکی بودن نفقه - همراه با مباحث مربوط به نفقه ی زوجه آمده که از منظر فقهای امامیه ماهیت نفقه ی زوجه بستگی به این نکته دارد که موضوع نفقه با مصرف از بین میرود یا نه

در بیان مصادیق نفقه اقوال مختلفی آمده است که غالباً ، خوراک پوشاک ، مسکن لوازم منزل و خادم را جزء نفقه محسوب نموده اند. برخی دیگر از فقها اموری از قبیل هزینه ی دارو و درمان و..... را نیز بر آن افزوده اند؛ زیرا معیار برخی فقها در تعیین مصادیق نفقه عرف و برخی دیگر متفاوت هست.

منابع :

1. قرآن کریم
2. صادقی ، زهرا ، فقه و نفقه ، چاپ اول ، انتشارات نور السجاد ، پاییز ۱۳۹۴ .
3. علاسوند ، فریبا زن در اسلام ، چاپ اول ، مرکز نشر هاجر ، بهار ۱۴۰۰

4. فرش‌تیان ، حسن ، نفقه زوجه ، ویرایش دوم چاپ دوم بوستان کتاب ، قم ، ۱۳۸۱ ش.
5. مکارم شیرازی ، ناصر ، کتاب النکاح ، سلسله مباحث خارج فقه ، چاپ اول ، انتشارات امام علی بن ابیطالب (ع) ، قم ، ۱۳۷۸ ش.
6. الموسوی الخميني (امام) ، سيد روح الله ، تحرير الوسیله ، موسسه النشر الإسلامی، قم ۱۴۱۵ ق.
7. این منظور ، جمال الدین محمد بن مکارم لسان العرب ، چاپ اول، دار صادر، بیروت، ۱۹۹۷ م و چاپ اول ، ادب الحوزه ، قم ۱۴۰۵ ق.
8. الحر العاملي، محمد بن حسن، وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشیعه، بی چا ، ناشر: اسلامیة . ایران . تهران.. سال نشر : 1372،
9. ابن بابویه ، محمد بن حسن ، من لایحضر الفقیه ج 4، ناشر: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم . دفتر انتشارات اسلامی- قم - ایران
10. محمد بن اسماعیل ، صحیح البخاری ، ج ۳ ، بی نا،
11. موسوی همدانی ، سید محمد باقر ، ترجمه تفسیر المیزان ، ج ۱۹ ، انتشارات ک دار الفکر ، سال نشر ، 1394، قم،
12. الکاسانی ، بدائع الصنائع، ج ۵ ، انتشارات : دار الکتاب عربی ، بیروت ، لبنان، سال انتشار: 1394 هجری قمری
13. ضیایی فرد، سعید ، جایگاه مبانی کلامی در اجتهاد ، چاپ سوم ، ناشر بوستان کتاب، سال نشر 1397
14. جعفری لنگرودی ، محمد جعفر ، حقوق خانواده ، چاپ 4، ناشر ک گنج دانش ، سال نشر 1386،

15. محمد بن عبدالله ، الخرشي ، حاشيه الخرشي، ج ٥، ناشر :
داركتاب بيروت لبنان ، سال نشر 1410 هـ ق
16. كاتوزيان ناصر ، حقوق مدنی خانواده (نكاح و طلاق، روابط
زن و شوهر) ، انتشارات: گنج دانش ، چاپ پنجم: سال
نشر، ١٣٧٨